

Fängelset

Av kriminalvårdsdirektören GUNNAR MARNELL

Ännu i nådens år 1967 byggs fängelser. Det gjorde man också för hundra år sedan. Skillnaden är väl att man då allmänt trodde på fängelset — inte bara som medel att avskräcka från brott utan också som en plats för bot och bättring.

Det gör man inte 1967. Brottsligheten ser inte ut att minska. Inte heller återfallen i brott. Det är därför naturligt att fängelseväsendet ställts under debatt och blivit föremål för reformiver. Men inte ens i de djärvaste spekulationerna räknar man med att helt kunna undvara frihetsberövande som påföljd för brott. „Riv fängelserna!“ utropade visserligen häromåret en kritiker. Litet längre fram i texten måste han dock dämpa utropet till ett blekare „Riv de flesta fängelser!“ Kritikern hette *Jörgen Eriksson* och hans artikel stod att läsa i Dagens Nyheter. I den artikelns kölvatten har följt replikskiften slag i slag. Alla tongivande tidningar tar upp kriminalvården — dess målsättning och problem — på ledarplats och i kulturartiklar. Sveriges Radio har våren 1967 en programserie „Kontakt“, där kriminalvården granskas från alla håll genom intervjuer både med personal och intagna. Sedan i fjol verkar ett särskilt sällskap för kriminalvårdens humanisering, KRUM.

På officiellt håll har parallella tendenser hållit i sig ända sedan *Karl Schlyter* på 30-talet gav sin appell „Avfolka fängelserna!“ Brottsbalken har skapat breddade möjligheter för påföljder utan frihetsberövande. Att detta är en väg att fortsätta på har forskning av färskt datum gett visst belägg för. Här avses närmast de resultat som docent *Bengt Börjesson* redovisat i sin doktorsavhandling „Om påföljders verkningar“ (Uppsala 1966). Samtidigt har emellertid Börjesson erinrat om att frihetsstraffet inte är någon invariant företeelse. „Jag tror alltså“, anför han, „att man genom att förändra *innehållet* i de frihetsberövande påföljderna också kan påverka behandlingsresultatet¹). En förhoppning i den riktningen ligger väl också bakom justitieminister *Herman Klings* initiativ att i januari 1967 tillsätta en kommitté för att utreda „frågan angående lagstiftningen om behandling i fängelseanstalt m. m.“.

I sina yttre drag har fängelset genom decennierna bibehållit alla väsentliga karakteristika: murar, galler, lås. Öppna anstalter har visserligen tillkommit men på dem finns samma attribut,

1) Börjesson, Bengt: Ett rättssociologiskt forskningsprogram. Pedagogiska skriftserien 4. Bokförlaget Liber Sthlm 1966, sid. 6.

om än mindre synliga. Dagliglivet inom fängelsets murar bibehöll även det 1800-talets rutiner ännu långt in i detta sekel: fångarna skulle med korta avbrott för vistelse i rastgårder hållas åtskilda från varandra och vistas inlåsta i sina celler.

Under de allra senaste decennierna har emellertid livet inom fängelsets väggar ändrats på vitala punkter. För hela verksamheten mest revolutionerande var att isoleringen fångarna emellan hävdes och ersattes med *gemensamhetsvistelse* inte bara under arbete, som först prövades under många år, utan också under fritiden, fram till stängningsdags på kvällen. Liksom cellvistelsen på sin tid motiverats av humanitära skäl — fången skulle därmed skonas från skadligt umgänge med andra fångar — fann man det med ökade insikter om människans kontaktbehov humanitärt bjudande att mildra trycket av instängdheten. Innan gemensamhetsvistelse började tillämpas mer systematiskt på anstalter för personer med tidsbestämda straff, vilket skedde först efter det att 1945 års lag om verkställighet av frihetsstraff m. m. trätt i kraft, hade systemet prövats på ungdomsfängelse- och förvaringsanstalter utan att där *till synes* ha vållat några allvarligare olägenheter.

„*Till synes*“ kan det vara skäl att kursivera, eftersom man inte inriktat sig på att närmare följa verkningarna av gemensamhetsvistelse; institutionsforskning var ett okänt begrepp. Man hade alltså inte räknat med de förändrade krav på personalinsatsen som övergången från enrumsvistelse till gemensamhets-samvaro skulle komma att ställa. Systemskiftet föregicks inte av någon trimning eller „omskolning“ av fångvårdspersonalen. Riskerna med svårkontrollerbar gemenskapsvistelse blev snart uppenbara och i början av 50-talet blev viss åtstramning ofrånkomlig, i varje fall på storanstalterna. Erfarenheterna har satt sina spår i planerandet av nya anstalter, som i fortsättningen fått mer hanterliga förläggningseenheter, vardera med sin personal. Detta är en viktig åtgärd i syfte att efterleva den svenska behandlingslagens stadgande, att „skadliga verkningar av frihetsförlusten skola såvitt möjligt förebyggas“. Den på längre sikt avgörande frågan är dock hur frihetsberövandet skall kunna avvinnas positiv behandlingseffekt, d. v. s. hur målsättningen, *den intagnes sociala rehabilitering*, skall kunna förverkligas.

Detta är en målsättning som alla numer torde vara överens om. Förenta Nationernas standardminiregler för behandling av fångar, antagna år 1958, utgör ett ställningstagande, som klart färgats av samhällsskyddsideologien. Enligt dessa regler ligger straffet i frihetsberövandet, men inom dess ram skall så långt möjligt åvägabringas en behandling som siktar till social rehabilitering eller — i fall av utpräglad vådlighet — varaktigt om-

händertagande i samhällsskyddets intresse men under vårdmässiga former.

Det synes emellertid angeläget att nå samma enighet om medlen. Principiellt ter sig detta tämligen enkelt. Medlen bör utgöras av tre varandra kompletterande led: *arbete, frihetsaktivering, terapeutiskt stöd* åt varje intagen alltefter hans individuella behov.

Om vi ser på det första ledet — *arbetet* — anser vi oss väl ha gett de intagna stora möjligheter att under anstaltsvistelsen lära sig arbetsanpassning. Vi har moderna industrier, som bereder tillfälle till arbetsträning. De intagna kan där vänjas vid rutinen i en fabriksdrift, de kan trimmas i arbetsdisciplin, att passa tider, att hålla ut i ett civilt arbetstempo. På sina håll kan de också få utbildning i ett yrke.

Att de intagna kan ha en jämn sysselsättning är i och för sig en välgärning, eftersom sysslolöshet på anstalt medför alla möjliga avigsidor. Den kvarstående frågan är i vad mån arbetsdriften sådan den nu fungerar främjar den sociala rehabiliteringen. Om detta vet vi idag ingenting bestämt. Men vissa fakta kan inte förbises. Valet av sysselsättning är inte fritt. Endast i begränsad omfattning kan den intagna få arbeta med det han själv vill och själv har intresse för. När vi genom yrkesanlagsprövningar får rekommendationer för den intagnes yrkesval kan de nästan aldrig sättas i verket under anstaltsvistelsen. Vidare: arbetet sker under tvång. Den som inte går i arbete blir under arbetstiden inlåst och blir, om han framhårdar som „arbetsvägrare“, föremål för olika sanktioner, bestraffning eller förflyttning till sämre anstalt. En del „straffar ut sig“ från fabriksanstalten. Vad som ofta händer idag i ett svenskt fängelse är att den intagne sätts att tränas under tvång i ett arbete han inte själv valt och ofta saknar alla förutsättningar för. Att lönen dessutom är låg, gör inte situationen bättre. Av praktiska skäl är det givetvis inte möjligt att få in yrken i hundratal, vilket skulle erfordras, om alla på anstalten skulle kunna bana upp ett för var och en riktigt yrkesspår. Kärnpunkten i problematiken kunde man ändå inte komma åt. Den ligger i den personliga motivationen för arbete²).

---

²) Enligt „Förslag till byggnadsprogram för centralanstalt inom ungdomsgruppen“, avgivet av *Fängvårdens byggnadskommitté* i april 1967, skall anstalten „ha till huvuduppgift att vara ett effektivt instrument för anlags- och arbetsprövning. . . . När det gäller ungdomsklientel kan hela anstaltstiden — alltså inte endast tiden på centralanstalten — på sätt och vis betraktas som en tid av arbetsprövning (sid. 3). Det understryks vidare, att „uppmärksamhet måste ägnas den psykologiska anpassningen på arbetsplatsen. Den intagne måste, under kontinuerlig kontakt med arbetsledare och förmän samt med arbetskamrater, tränas att stå ut med arbetspass och arbetstider. Arbetsprövningen och arbetsträningen avser sålunda inte endast arbetets tekniska sida utan också

Fritiden erbjuder på den konventionella anstalten — åtminstone i Sverige — inte särskilt många variationer. Många intagna fördriver merparten av tiden med „korridorsnack“ och kortspel. Av mer organiserade verksamheter kan nämnas spel, tävlingar, film och TV. Många odlar hobby-intressen. Åtskilliga studerar, mest på korrespondens. Särskilt anordnad undervisning är man skyldig deltaga i, även om tvånget sällan utövas, oftast av den enkla anledningen att undervisning inte finns³⁾. Det kan vidare ges „utbildning i alkoholfrågan“. Den intagna skall „uppmuntras“ till värdefull läsning. Ingen skall le åt detta. Nästan patetiska ansträngningar görs på sina håll för att på allt sätt ge positiva inslag åt fritiden. Men liksom på arbetsidan är valmöjligheterna begränsade och lätt skuggade av tvångsmomentet.

Jämför man så fritiden med arbetstiden är obalans mellan de två ledan det mest slående. Ur den intagnes synpunkt är kraven på att arbetsinsatsen skall svara mot vad arbetslivet på öppna marknaden fordrar påfallande, men när han ser på fritiden, ges där långt ifrån „civila“ möjligheter. Hur arbetstiden disponeras är på minuten framräknat medelst tidsstudier. Antagligen är den intagne tacksam för att inte fritiden också är lika inrutad. Men om väldigt litet, kanske ingenting förväntas av honom på fritid, är det begripligt, om han ställer sig frågan: är anstalten bara intresserad av mig som produktionsfaktor? Vidare: förmännens antal på arbetsplatsen — en på 8 à 10 intagna — gör att personal med enbart bevakningsuppgift kan undvaras. Den „bevakning“ förmännen utövar sker inom ramen för de mer konstruktiva uppgifterna att organisera de intagnas arbete och leda det med intresse för hur var och en lyckas. Antalet förmän sätts aldrig i fråga. Fritidsledare i samma proportion skulle sannolikt med kontakt och aktivitet kunna ge fritiden så mycket av innehåll att bevakningen kunde klaras den vägen också där. Att nattbevakningen blir enklare med en aktiverad fritid, är många gånger omvittnat.

Om det sista av ovan nämnda tre led, *terapeutiskt stöd*, går väl meningarna isär på många håll. Det finns t. o. m. de som anser att det f. n. saknas etisk grund för att erbjuda, än mindre påtvinga, den intagne en på hans person medvetet inriktad psykoterapi. Arbete kan man tvinga honom till. Möjligheter till

---

de psykologiska kontakterna på arbetsplatsen“ (sid. 9). Med ett sådant program blir det för arbetsledaren legitimt att verka inte bara som tekniker utan också som terapeut. Motsvarande omorientering behövs även på anstalter för vuxenkielentel.

³⁾ Känt är att grannländerna har mer av undervisning på sina fängelser. Särskilt gäller detta Danmark. Men det är ju också Grundtvigs och folkhögskolans hemland.

fritidsaktiviteter anses han av humanitära skäl böra beredas. Men när det blir fråga om mer direkta terapeutiska inslag på det personliga planet, svävar man på målet. Även i fråga om vilken form denna verksamhet skall ha är meningarna delade. Mest kanske av det enkla skälet att härvidlag förutsättningar än så länge inte finns annat än i ytterst blygsam omfattning. Detta sakläge gör det emellertid inte mindre viktigt att överväga vartåt utvecklingen bör gå. *Ingen kan klandra oss för att vi har bristfälliga resurser men vad man kan begära är däremot att vi har en genomtänkt inriktning, en „approach“, för att kunna använda de resurser som finns och kanske utnyttja dem på ett bättre sätt.*

Vi vet att de flesta av de intagna i våra fängelser har personliga problem. Det gäller t. o. m. mönsterfången, han som är både arbetsmyra och fritidsentusiast, för att nu inte tala om den stora skara intagna som har svåra anpassningsproblem. Vi vet också att själva fängelsevistelsen skapar ytterligare problem.

Individuell behandling har länge varit lösenordet i terapeutiskt tänkande och handlande. Det bör så förbli i den självklara meningen att det är den enskilde och hans rehabilitering det gäller. Insatser på det kurativa planet är härvid av största vikt. Valfärdssamhället har ju alltså många minoriteter, bland dem de straffade, som har det illa ställt med bostad och andra materiella resurser för att existensen i yttre mening skall vara tryggad. Därtill kommer att den anstaltsintagne inte skall behöva bli utfrusen från gemenskap med andra människor utanför anstalten. Relationerna mellan den intagne och omvärlden kan vara av utslagsgivande betydelse för återanpassningen. Ofta håller dessa men det händer att kontakten går i baklås under anstaltsvistelsen och att den intagne behöver hjälp att återupprätta gamla eller etablera nya relationer, t. ex. med anhöriga eller anstaltsbesökare. I den personliga problematiken hos en del av de intagna ligger också att man helt enkelt inte kan manövrera sig själv i personlig närkontakt med andra människor, vilka de än är. Direkt eller indirekt kan detta ha orsakat den sociala urspårningen. För dessa är det väsentligt att under anstalstiden uppleva en positiv relation till en annan människa, som är i stånd att lyssna och förstå, att ana rottrådarna bakom ett misslyckande men också möjligheter till läkning och till utveckling av plusvärden hos personligheten. Likaså att via identifikationen med denna andra människa kunna tillägna sig nya värderingar och ett nytt sätt att klara olika situationer och relationer — även till människor som inte kan förutsättas ha samma förstående hållning. Detta kan ske både i en planerad individuell behandling av en terapeut och i den fortlöpande kontakten med någon annan, befattningshavare eller anstaltsbesökare, som är terapeutiskt inställd.

De personalgrupper som främst brukar förknippas med individualbehandling är psykiatrer och psykologer, varför det kan vara berättigat att något beröra deras hittillsvarande roller inom fängelseväsendet. Psykiaterna har funnits längst. De har dock företrädesvis haft en „skyddad“ roll som diagnostiker. När diagnosen givit vid handen, att psykiatrisk behandling är motiverad, har den intagne tagits över till psykiatrisk avdelning. Psykiatern har därmed varken utövat individualterapi inom de egentliga fångvårdsanstalterna eller behövt „störa“ rutinerna genom att rekommendera särbehandling inom anstalternas ram för de individuella fallen⁴).

Psykologerna som helt nyligen gjort sitt inträde i fängelse-samhället och i Sverige utgör ett fåtal har däremot inte haft den utvägen. I stället har de tvingats till att i den givna anstaltsinramningen både utföra individualbehandling och att försöka få gehör för tongångar, som hittills varit främmande för konventionell fängelsebehandling.

Om man anser, att individuell behandling av terapeutiskt värde kan ges endast av kliniska behandlingsexperter — psykiatrer och psykologer — måste de förstnämndas roll förändras och bådats antal mångdubblas. Kalla ekonomiska skäl torde utesluta detta. Som ovan antytts bör dock även andra personalkategorier kunna tillämpa en terapeutisk metodik, både den personal som traditionellt mer än andra haft ett åliggande att ta sig an den intagnes bekymmer, styresmän och assistenter, samt vaktpersonal och arbetsledare. Detta förutsätter dock att bestämmelser och förhållanden ändras som f. n. utgör praktiska hinder för sådana insatser. Som exempel kan nämnas bestämmelsen i gällande vårdcirkulär av 1962 (97 §): „Intagen bör om möjligt icke kallas till samtal med styresmannen eller annan befattningshavare vid anstalten under den intagnes arbetstid. Samtal, som icke utan olägenhet kan uppskjutas till fritiden, bör helst äga rum i avslutning till den intagnes arbetsplats“⁵). Attitydundersökningar vid början och slutet av den grundutbildning som vaktpersonalen numera ges i Sverige med kurser i ämnen som vårdmetodik, psy-

---

⁴) Thomas Mathiesen har tangerat detta problem i sin rapport till Third European Conference of Directors of Criminological Research Institutes hösten 1965. Sid. 69. — Jfr Törnqvist, Karl-Erik: „Correction and the prevention of crime“. Scand. Stud. in Criminology. Oslo 1965, s. 197: „If the psychiatrist's opinion should conflict with that of the prison authorities, the question is usually solved by transferring the inmate in question to the Clinic of Forensic Psychiatry, where we ourselves decide upon the treatment.“

⁵) Vårdcirkuläret är (april 1967) under omarbetning. Ovan citerade stadgande torde därvid bli föremål för revidering. I den praktiska tillämpningen uppfattas det emellertid alltjämt som starkt bindande.

kologi och psykiatri, har visat att utbildningstiden medför en klar orientering mot en mer vårdbetonad hållning. Men trots att inga uppföljande attitydmätningar hittills företagits, råder enighet om att effekten av dessa kurser avklingar tämligen kvickt. Orsakerna till detta fenomen, känt också från mentalvården⁶⁾, kan tänkas ligga både på det organisatoriska planet och i bristande möjligheter till kontinuerlig uppföljning och förnyelse av vad kurserna gett.

Individuell behandling kan dock inom en sluten institution medföra vissa komplikationer, som ej blir aktuella i öppen vård. Precis som folk ute i samhället har ett öga på sina grannar har de som är intagna i en fångvårdsanstalt en benägenhet att bevaka vad som händer med kamraterna. Till följd av den infantilisering som följer med anstaltsintagningen stegras ibland den i och för sig begripliga mänskliga nyfikenheten nästan till det abnorma. De trivialaste händelser uppförstoras. Ett uppmärksammande eller ett uteblivet uppmärksammande från en tjänstemans sida får betydelse och „tolkas“. Man noterar svartsjukt både den tid och det intresse som ägnas var och en. En misstro riktas ofta både mot den intagne som får individuell behandling och mot den som ger den.

Mot bakgrund av detta framstår fördelerna av olika *gruppaktiviteter*, som kan ha en gynnsam effekt både direkt på de enskilda internerna och på hela anstaltens klimat. Klimateffekten av gruppverksamhet i form av gruppsamtal betonas kraftigt av t. ex. den skotske psykiatern *Keith Wardrop*: „Perhaps one of the most important values of counselling is its effect on staff/

---

⁶⁾ *Sten Johansson*: Kustodialism bland personal på mentalsjukhus. Sociologisk forskning, Nr. 1/1966. Sid. 52: „Numera försöker man vid alla mentalsjukhus förändra personalens attityder genom utbildning. De kurser som man har för mentalskötare, kan åtminstone på det mentalsjukhus som vi undersökte, karaktäriseras om indoktrineringskurser i 'humanistiska' attityder till patienterna. En psykolog, Henry Verlinder, gjorde en undersökning med vårt attitydmätningssinstrument för att utröna effekten av utbildningen på elevernas attityder. Han kunde visa att attityderna förändrades i avsedd riktning. De som genomgick kursen var m.a.o. mindre 'kustodiella' på examensdagen än de var när de började gå på kursen. Resultatet från vår undersökning tyder emellertid på att denna attityd förändring försvinner, när de f. d. eleverna kommer ut på sjukhuset igen och arbetat en tid som ordinarie skötare. Vi kan finna paralleller till detta resultat på andra områden inom sociologin. Man har exempelvis kunnat visa att förmän som genomgår 'human-relations'-kurser blir mera psykologiskt medvetna och mindre auktoritära efter avslutad kurs men att det blir en slags 'wash-out'-effekt, när de kommer tillbaka till arbetsplatsen igen. Efter någon tid i arbete är de i stort sett mera auktoritära i sina relationer till underordnade än de var när de började kursen. (Etzioni 1964, 121).“

inmate relations in an institution“. Men förutsättningen är att sådan gruppverksamhet får en mycket bred omfattning. Wardrop fortsätter: „But one or two haphazard groups working in a large institution cannot be expected to have much effect of this kind. To try to judge the effectiveness of counselling by having one group in an institution is like trying to assess the value of having a row of trees as a wind-break, by planting one tree“⁷⁾. Gruppterapi, som introducerades på svenska fångvårdsanstalter för ett 15-tal år sedan av chefpsykologen *Sven Larsson*, har ända från början utövats endast i mycket begränsad omfattning och då av terapeutiskt skolade personer. På senare år har i stället den ovan nämnda formen av gruppverksamhet — gruppssamtal — tillämpats i växande omfattning. Sedan några år pågår utbildning av personal till gruppssamtalsledare. Assistenterna (flertalet socionomer) och vaktpersonal går här samman i gemensamma kurser och fungerar sedan ofta parvis. Som expertstöd — „supervisors“ — åt gruppssamtalsledarna har de få hittills anställda psykologerna fungerat, där så varit möjligt.

Hela *anstaltskollektivet som behandlingsenhet* är det nästa steg, som redan tagits vid en del institutioner och som vi kanske snart är mogna att pröva även inom fängelseväsendet i Sverige. Som bakgrund för ett sådant perspektiv vill jag ta upp en del tankegångar och forskningsresultat angående fängelsesamhället.

Redan innan forskningen understrukit det var man medveten om en anstalts karaktär av *miniatur samhälle*, ett slags socialt mikrokosmos. Likaså att förmyndarmässig kontroll av klientelet i stället för att ge stimulans till personligt ansvar hindrade utvecklingen till mognad och självständighet. En lösning som man då i vissa länder försökte var *självstyrelse*. Från anstalter för barn och ungdom har vi typexemplet *Boys Republic*. Men också inom fängelseväsendet prövades inslag av självstyrelse. I dessa försök vädjade man till hederskänsla och lojalitet etc. och räknade med den gamla erfarenheten att givna förtroenden brukar väcka positivt gensvar. Amerikanen *J. E. Baker*⁸⁾ har redovisat en rad exempel på detta. Som han påvisat har emellertid denna självstyrelsens historia också mörka blad. Det har inte sällan hänt att inflytande kommit att anförtros mindre nogräknande interner som främst sett till att främja egna intressen. Självstyrelsetanken har också i stort sett övergivits. I USA där den framför allt prövats har det i stället blivit allt vanligare att fångarna

---

⁷⁾ „An introduction to Group Counselling in Prisons and Borstals“. Glasgow. Stencil 1964.

⁸⁾ Baker, J. E.: „Inmate Self-Government“. The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. Nr. 1/1964, sid. 39.

utser representanter i kommittéer av typ „The Inmate Advisory Council“, ett organ som erbjuder goda chanser till kommunikation mellan klientel och personal.

Den sociologiska institutionsforskningen har påvisat, att fängelsesamhället inte är en principiellt unik företeelse. Amerikanen *Erving Goffman*⁹⁾ hänför inte bara fängelser utan även mentalsjukhus, militärförläggningar, kloster, internat etc. till samlingsbegreppet *den totala institutionen*. Personerna på en total institution är där under tvång; tillbringar hela dygnet med tredelningen arbete, fritid, vila under mer eller mindre skarp avskärmning från omvärlden; inte ens de vanligaste omsorger, t. ex. om föda och hygien, behöver de ta ansvar för; de flesta aktiviteter försiggår i en schemabunden ordning, som ingen enskild lätteligen ruckar på; oftast har man gemensam klädsel eller uniform; endast begränsat innehav av personliga tillhörigheter medges, etc.

Även om fängelset skiljer sig från nämnda typer av institutioner — främst genom att ofrånkomligt verka socialt diffamerande både för klienter och deras anhöriga — är det viktigt för den som studerar fängelsesamhällets problematik att på grund av de gemensamma dragen hos alla institutioner ta del av den institutionsforskning som bedrivits på andra områden. Mentalsjukhuset har belysts i en rad undersökningar. „The Mental Hospital“ av *Stanton-Schwartz* (London 1954) hör till de mest uppmärksammade. På skandinavisk mark har vi norrmannen *Yngvar Løchens* bok „Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus“ (Oslo 1965). Svenska bidrag har lämnats bl. a. av *Joachim Israel* och *Sten Johansson* (Sociologisk forskning nr 2/1965 och nr 1/1966), som berör attityder bland vårdpersonal på mentalsjukhus.

Om missanpassad ungdom i anstaltskollektiv skriver *Ashley Weeks* i „Youthful offenders at Highfields“ (Michigan 1958) och *Howard Polsky* i „Cottage Six“ (New York 1962). I „Psychiatric Aspects of Juvenile Delinquency“ (Geneve 1951) granskar *Lucien Bovet* från psykiatriskt kliniska utgångspunkter behandlingen av unga kriminella.

På den egentliga fängelseforskningens område får USA sägas vara föregångslandet. Här blev *Donald Clemmer* banbrytande med sitt arbete „The Prison Community“¹⁰⁾, som utkom redan 1940. I Europa blev det emellertid knappast känt förrän 1958, då det utgavs i en andra upplaga. I Clemmers fotspår har följt en rad

⁹⁾ Goffman, Erving: „Asylums“. New York 1961.

¹⁰⁾ Clemmer, Donald: The Prison Community. Rinehart & Company, New York 1958.

forskare, av vilka *Donald Cressey*¹¹⁾ och *Gresham Sykes*¹²⁾ torde haft den största betydelsen.

Liksom de flesta forskare på detta område har Sykes närmat sig forskningsobjektet i syfte att strikt neutralt utreda och klarlägga men liksom de flesta blivit personlig engagerad och provocerad¹³⁾. I „A Postscript For Reformers“¹⁴⁾ har han öppet redovisat de mycket kritiska personliga uppfattningar hans forskningsresultat lett honom till. Han citerar det omdöme om de amerikanska fängelseförhållandena Alexis de Tocqueville gav 1833: „While society in the United States gives the example of the most extended liberty, the prisons of the same country offer the spectacle of the most complete despotism“. Sykes kommenterar: „I think the anomaly must still strike us forcibly today in looking at the prison“.

Sykes uppehåller sig särskilt vid de förutsättningar som måste finnas för att fängelsevistelsen också skall underlätta fångarnas rehabilitering och betonar att en hård „despotisk“ regim aldrig kan skapa ett kontakt- och behandlingsklimat. Som exempel på praktiska hinder behandlar han överdrivna försiktighetsmått för att förebygga rymningar och förskrifter som detaljreglerar de intagnas tillvaro. Han anser, att man för de många vidtagit säkerhetsanordningar, som bara är motiverade för en relativ minoritet, „the escape artists“. „In the light of the public uproar which follows close on the heels of an escape from prison, it is not surprising that the prison officials have chosen the course of treating all inmates as if they were equally serious threats of custody; stringent security measures are imposed on the entire inmate population with the full realization that much of the effort may be unnecessary“. Beträffande detaljreglerande föreskrifter pekar Sykes på svårigheten att genomföra sådana och de konsekvenser detta kan medföra. En sträng och detaljreglerad rutin skapar spänning mellan vaktpersonal och fångar. „Repression within the prison simply breeds new antagonism“.

---

11) Cressey, Donald: „Limitations of Organization of Treatment in a Modern Prison“. Theoretical Studies in Social Organization of the Prison, New York: Social Science Research Council, 1960, sid. 93—103.

12) Sykes, Gresham: A Society of Captives. Princeton, New Jersey 1958.

13) Detta torde väl i det stora hela inte behöva minska tilltron till resultatredovisningen. Men för att forskningen på detta gebit skall garanteras bli så objektiv som möjligt har man på forskarhåll framhållit att man snarare borde arbeta i team än ensam. Självfallet bör forskaren, respektive forskarteamet, stå helt utanför den administrativa förvaltningsgren, under vilken forskningsobjektet lyder.

14) Sykes: a. a., sid. 130.

Men personalen vill ha lugn. Alla vill ha lugn. Man kommer i en kooperativ kontakt, som utvecklas på ett korruptivt sätt: vaktpersonalen köper lugn med eftergifter och accepterar stillatigande att bestämmelser inte efterlevs. Detta förhållande, som utspelas i närkontakten mellan fångar och vakter, är fängelseledningen oftast helt okunnig om. Den slutliga konsekvensen blir enligt Sykes följande: „The social system of the prison finally reaches a point where the inmates have established their own unofficial version of control“.

Förstlingsverket inom *den skandinaviska fängelseforskningen*, som länge låtit vänta på sig, var normannen *Johan Galtungs* bok *Fängelsessamfunnet* (Oslo 1959).

Åren 1960—61 genomförde amerikanen *Stanton Wheeler* i samarbete med norrmannen *Nils Christie* en jämförande undersökning av olika attityder hos klientelet på ett 15-tal skandinaviska fångvårdsanstalter. Det norska avsnittet av denna undersökning sammanställdes med annat forskningsmaterial av *Thomas Mathiesen* i hans doktorsavhandling „The Defences of the Weak“ (Oslo 1965). Mathiesen fick bl. a. härigenom en möjlighet att jämföra två fångvårdsanstalter, dels den behandlingsorienterade Ila-anstalten för specialklientel (förvarade) dels Botsfengslet, representerande det konventionella fängelset för lagöverträdare med tidsbestämda straff.

Av särskilt intresse är vad Mathiesen anför om relationen mellan de olika persongrupper som ingår i fängelsesamhället. I sin undersökning av Ila-anstalten uppfattade Mathiesen från början institutionshierarkin såsom skiktad i tre nivåer: de intagna, den uniformerade personalen (vaktmanskapet) och anstaltsledningen. På ett tidigt stadium fann han det emellertid mer motiverat att tala om en hierarki på två nivåer: dels de intagna, dels personalen som en helhet. Hans slutliga ståndpunkt är inte deciderad. Det intressanta är emellertid, att han visserligen håller fast vid uppfattningen om hierarkin med två nivåer men frågar sig, om det inte möjligen förhåller sig så att gränsen mellan vaktpersonalen och de intagna i viss mån suddats ut och om det inte i fråga om den hierarkiska skiktningen är riktigare att skilja mellan å ena sidan „the senior staff“ och å den andra „the rest“, d. v. s. både vaktpersonal och intagna. Detta tycks för övrigt rimma med Galtungs uppfattning om vaktmanskapets ställning och med vad Sykes funnit.

Vid ett „Nordisk kontaktseminar for fängelsforskning“ i januari 1965, då bl. a. Mathiesens forskningsresultat diskuterades, framhöll *Georg Stürup* gentemot detta att på hans anstalt Herstedvester, danska motsvarigheten till Ila, det råder „et klart

skille mellom de insatte og personalet“. Och han tillade: „det samme vil det underordnede personell mene“¹⁵).

Såsom jag fattat Mathiesen menar han ingalunda att på Ila alla gränser mellan de intagna och vaktpersonalen skulle vara utplånade. Inte heller tror jag han menar att företeelsen i första hand skulle förklaras av mindre avstånd mellan klientel och vaktpersonal ur synpunkten av någon social stratifieringseffekt, snarare som ett utslag av att närkontakten gör relationen mer personlig, ibland negativ men ofta positiv och då färgad av äkta medkänsla. Detta blir ju ofrånkomligt och verkar närmast självklart, när de omhändertagna har långa retentionstider. Hur gränsdragningen löper på svenska fångvårdsanstalter, är inte möjligt att uttala sig om. Säkert råder det betydande variationer beroende på bl. a. klienteletets ålder, deras belastning och intagningsstider samt personalens, särskilt ledningens, förmåga att främja samarbete mellan olika grupper. Liksom det uppgavs vara fallet på de danska fångvårdsanstalterna anser säkert personalen också på de svenska, att en klar gräns går mellan personal och intagna, även på anstalter där det i praktiken inte märks! Troligen drar man sig för att vidgå fenomenet, bl. a. därför att en mer otvungen kontaktutveckling mellan personal och intagna inte är officiellt riktigt anammad. Realistiskt torde man få räkna med att under ett övergångsskede, fram till dess *hela* anstalten fungerar som en behandlingsenhet, vaktpersonalen — i viss mån även arbetsledarna — kommer att befinna sig i en lika påkostande som typisk „marginalkonflikt“.

Under det övergångsskede från strafftänkande till vårdinriktning, som vi nu börjat komma in i, har intresset i den kriminalpolitiska debatten mer och mer överflyttats från olika straffmoment till möjligheterna att öka vårdinsatserna. De praktiska reformsträvandena har gått i samma riktning och resulterat i olika punktinsatser. Fängelse- och institutionsforskningen har visat, att förutsättningen för en verklig omställning från straff till vård är att intresse och reformer också inriktas på fängelset som sådant, på fängelsesamhället¹⁶).

Fängelsernas omstrukturering från auktoritära till mer demokratiska organisationer kommer därvid att framstå som grundläggande¹⁷).

¹⁵) Referat från Nordisk Kontaktseminar For Fængselsforskning. 14—16 januari 1965. Stencil sid. 177.

¹⁶) Jfr t. ex. Fængselsfaglige Meddelelser, nr 2/1964, som återger en rad föredrag och diskussionsinlägg från en av fængselsvæsenet anordnad kurs, som helt ägnats åt ämnet „Fængselsssamfunnet“.

¹⁷) Uppdelningen i demokratiska och auktoritära anstalter har förtjänsten att ha vunnit burskap i den anstaltspsykologiska debatten men kan bl. a. leda till ett statistiskt betraktelsesätt. Detta har jag något

Uppenbarligen måste en demokratisering förutsätta att så många som möjligt blir involverade i beslutsprocessen, helst också att avgörandet i så många frågor som möjligt delegeras från chefen till olika medarbetare. Som det hittills oftast är skall styresmannen, ensam på toppen av pyramiden, i sista hand träffa de flesta avgöranden, helst ha det förlösande ordet till hands på sekunden. En del tror till slut att de kan det! Å andra sidan stöter man ofta på motstånd vid försök att delegera ansvar till medarbetare, trots att ett arbete vanligen blir mer stimulerande i och med ökat inflytande och ansvar.

Ett viktigt led i demokratiseringen av fängelserna är att kommunikationerna mellan olika personalkategorier löper smidigt i alla riktningar. Detta underlättas av täta, helst dagliga, personalkonferenser, där personalen råkas till informellt utbyte av erfarenheter och för att ventilera aktuella problem. Ett på det sättet organiserat samarbete är också ägnat att minska distanserna mellan de olika befattningshavarna och därmed öka känslan av samhörighet och inbördes respekterande. Det blir då också naturligt att titelbarriären alltmer genombryts. Just den delfrågan skall naturligtvis inte övervärderas, men den skall inte heller negligeras.

Åtskilligt inom fängelserna har alltjämt militär anstrykning. Här avses inte i första hand uniformstvånget, som kan ha sin praktiska betydelse, åtminstone på storanstalter. Särskilt generande är inte heller den halvmilitära terminologien även om uttryck som „bevakningsbefälhavare“, „underbefäl“ etc saknar naturlig hemorts rätt i en anstaltsvärld, som har vård och behandling som huvudpunkter på sitt program. Viktigare hinder mot demokratisering är segt kvardröjande militärmässiga attityder, t. ex. vid „avlämnning“ till en överordnad av antalet närvarande på en avdelning. Någon gång hörs också en befattningshavare skifta från vanligt röstläge vid samtal med en överordnad till en kärvare ton, när han nästa minut vänder sig till en intagen. Att uppträda naturligt i en överordnads närvaro känns alltjämt inte riktigt accepterat! Då intagna och personal är på tu man hand, går det naturligare till. Då sätter man mer och mer ur spel det ännu gällande förbudet för personal att vara du med de intagna.

Det sagda kan ge intryck av att det dominerande kommunikationsmönstret vid svenska fångvårdsanstalter är det strikt hierarkiska med huvudsaklig kommunikation uppifrån och ner och under ordgivning med förväntad åttlydnad. Så är i själva verket inte fallet. Det vertikalt fungerande arbetssättet är i stället

---

närmare utvecklat i uppsatsen „Synpunkter på anstaltskollektivet som behandlingsenhet“ i Tidskrift för kriminalvård, nr 3/1966.

Jfr Feldman, Wulff: „Institutionen i socialpsykologisk belysning“. Psykisk hälsa 1961, sid. 3 ff.

på väg att lämna plats för en samverkan på horisontell nivå, än så länge dock huvudsakligen personalgrupperna emellan.

Ett väsentligare hinder mot en demokratisering av fängelset synes mig vara det nätverk av paragrafer som verksamheten är bunden av. Naturligtvis kan man inte ifrågasätta att de intagnas rättssäkerhet kräver ett fast regelsystem. Detta borde dock kunna begränsas till elementära frågor och inte tyngas av detaljbestämmelser angående de mest triviala rutiner. Sådant upplevs av många befattningshavare som ett förmynderskap, som hindrar i stället för främjar arbete under ansvar. Det förefaller mig vara viktigare att få „filosofin“ för arbetet, ramarna för handlandet, klart angivna. Personalens uppgift kunde då bli att inom de givna ramarna gemensamt diskutera sig fram till rationella lösningar, inte att hitta den för en given situation täckande paragrafen.

Som avgörande kriterium på ett „demokratiserat“ anstaltskollektiv kan man ställa upp att också de intagna har medinflytande i allt beslutsfattande. När det gäller fängelser blir den frågan dock närmast av akademiskt intresse. Fängelsets natur av tvångsmässigt frihetsberövande gör det otänkbart att de intagna skall få träffa avgöranden eller vara medbestämmande i sådana för dem verkligt betydelsefulla frågor som frigivningar, permissioner o. dyl. En helt annan sak är att de intagna först i en anstalt med mer demokratisk inställning kan få känslan av att personal och ledning tar hänsyn till rimliga individuella önskemål och krav och att de kollektivt kan få komma fram med sina meningar via olika kanaler, „advisory committees“, anstalts-tidningar, diskussionsmöten, etc.

En anstalt som fungerar demokratiskt — i den mening som är möjlig i sammanhanget — har en liberal men säker regim: atmosfären är för det mesta fri från hårdare motsättningar; materiellt är villkoren ansedda för att vara bra; kontakten intagna — personal är tämligen otvungen, distanser finns men inga hårda gränser. En sådan anstalt väcker ringa kritik, t. o. m. de intagna ger den högt betyg. Anstalten kan bli ansedd som förebildlig och andra anstalter känner förväntningar på sig att efterlikna mönstret. Men ändå har „mönsteranstalten“ sin begränsning: den förblir en prototyp för konventionell fängelsebehandling och i sitt funktionssätt otillräcklig, om man vill gå vidare till ett konsekvent behandlingsmässigt utnyttjande av hela anstaltskollektivet. Detta är en tredje fas i utvecklingen av fängelsesamhället, där de båda första utgjorts av gemensamhetsvistelse, respektive demokratisering.

Det terapeutiska samhället, „the therapeutic community“, som behandlingsform har redan praktiserats men i sin mest konsekventa utformning dock hittills huvudsakligen på special-

institutioner under psykiatrisk-psykologisk ledning. Världsberömt är Belmont Hospital (nuvarande Henderson Hospital) utanför London, vars skapare dr *Maxwell Jones* gett institutionens „philosophy“ i bl. a. „Social Psychiatry“, London 1952 (omtryckt i New York 1953 under titeln „The Therapeutic Community“). I Sverige kan vi peka på Barnbyn Skå under dr *Gustav Jonsson*. Inom kriminalvården har en orientering i samma riktning skett på Herstedvester i Danmark under dr *Georg Stürup* och på Van der Hoevenkliniken i Utrecht under ledning av psykiatern *Baan - Roosenburg*. Från Norge har Ila-anstalten redan nämnts. Senaste tillskottet på kriminalvårdssidan torde vara Grendon Underwood i England, ett slags fängelse men under psykiatrisk ledning och med „community-treatment“ i skilda former på sitt program.

När det terapeutiska samhället genomförts konsekvent, kännetecknas det av följande huvuddrag. Personal och klientel samverkar behandlingsmässigt. För personalen betyder detta att den inte kan fungera i skyddade roller som på konventionellt drivna anstalter utan utsätter sig själv för influenser i det interaktionens kraftfält som en anstalt utgör. Kontakten med de intagna — patienterna — stannar inte på ytlig umgängesnivå utan omvandlas till en meningsfull relation. Också patienten får i det terapeutiska samhället en helt ny roll. Den vanliga passiva, på „behandling“ väntande-attityden blir inte accepterad. Patienten blir aktiverad och medveten om sin uppgift som „medbehandlare“ både gentemot sig själv och sina kamrater. Härav följer att statusbarriärerna bryts ner både inbördes mellan olika personal-kategorier och mellan personalen som helhet och klientelgruppen. Man använder inga uniformer, inte heller några titlar. Alla går civilklädda, både läkare, annan personal och patienter. Behandlingsprogrammet kan ha åtskilligt av pedagogiska inslag men nerven i arbetet är terapeutisk. *Lucien Bovet* har angett skillnaden mellan en uppfostrande och en terapeutisk attityd på följande sätt: „While the reeducator seeks to impress a chosen behaviour pattern on his pupil, the psychiatrist seeks to make him express his inner drives“.¹⁸⁾ För ett sådant program fordras vidast möjliga symptomtolerans. Störningar i någons beteende möts inte av summariska standardsanktioner. Problem av alla slag — både organisatoriska och personliga — ventileras. Man kommunicerar med varandra öppet och under „free expression of feelings.“ Beslut och ställningstaganden blir resultat av vad man samfällt nått fram till. Alla vänjes vid att dela ansvaret för besluten och vad dessa leder till. Personal och klientel är blandade om varandra i alla aktiviteter. Bland patienterna finns all-

¹⁸⁾ Bovet, Lucien: a. a., sid.

tid med någon från personalen, inte som kontrollant utan som terapeut. I de mest all dagliga sammanhang kan det uppstå situationer, som har intresse både ur socialpsykologisk och terapeutisk synpunkt. Det kan röra sig om en lättare konflikt men också djupare spänningar mellan ett par patienter. På ett konventionellt fängelse hålls personalen som regel utanför konflikterna, intill dess det blir en urladdning. I det terapeutiska anstalts-samhället skyggar inte klientelet på samma sätt för personalen. Därför blir det ofta möjligt både att bevittna och att terapeutiskt bearbeta konflikter på fläcken där de utspelas. I den mer organiserade terapeutiska verksamheten har man också möjlighet att tala igenom problemen. I princip omfattar denna tre grenar: *individualterapi* som mest sker på mottagningsstadiet men också i fortsättningen när så är erforderligt, *grupparbete* i olika slags grupper såsom arbetsgrupper, fritidsgrupper, avdelningsgrupper, alla med terapeutisk inriktning, och slutligen det radikalt nya: *behandlingen av kollektivet*. Det sista sker bl. a. vid dagliga sammankomster, „community-meetings“. Alla samlas då för samtal om vad som är aktuellt på anstalten, om händelser som inträffat kanske samma morgon, kanske kvällen före. Dessa kollektiva samtalsträffar ger tillfällen till ett öppet utspel, till luftning av spänningar, etc.

Ett tungt vägande skäl för en behandling enligt mönstret för det terapeutiska samhället är att alla görs medvetna om sin betydelse, när det gäller att under obruten kontinuitet söka bemästra den enskildes problem både som individ och som del av kollektivet och att alla faser av tillvaron på anstalten underordnas dennas totalfunktion som social träningsplats. „Experterna“ i konventionell mening måste ut från sina mottagningsrum. Terapitimman är nog bra men ett öppet förståande av problematiken i en anstalt leder till krav på vad någon kallat „de andra 23 timmarnas behandling“. Polsky ger i en enda mening tydlig fingervisning om vad det hela gäller: „In the short walk from the clinic office to the cottage, the boy passes from one society to another“.¹⁹⁾ Vi tror kanske gärna att allting är väl om vi tillämpar den lilla gruppens princip i förläggningshänseende. Men vi bör inte förbise att den vackert tänkta lilla gruppen omärkligt kan, om den får förbli obearbetad, bli till ett gäng eller rentav en liga, där medlemmarna i stället för att få hjälp blir ytterligare befästa i asociala och kriminella beteendemönster.

Polsky's analys av pojkar på Hollymeade är avslöjande. Det negativa ledarskapet utövas av den kraftigaste, men har han inte huvud nog, styrs han av en mer klipsk kamrat:

---

¹⁹⁾ Polsky: a. a. sid. 166.

„Brains are required in addition to muscles“. Hjärnan Leon age-
rar med muskelknutten Steve som lydigt redskap. Leon kan gå
på och skaffa sig pokerskulder upp över öronen. „Nobody is
collecting from him!“ — Problemen med samexistens på institu-
tioner möter alltså redan i de minsta förläggningar såsom be-
lysts av Polsky. Hur mycket allvarligare läget är på stora fängel-
ser har *Knut Sveri* funnit bekräftelse på i flera av de fall som
ligger till grund för verket „Persistenta brottslingar“ (Stock-
holm 1964).

Är nu tanken att kunna omstrukturera det konventionella
fängelset till ett terapeutiskt samhälle en verklighetsfrämmande
utopi? Engelsmannen *Robert Morrison* uttalade i ett uppmärk-
sammast föredrag i London, september 1966²⁰) klara sympatier
för idén men hävdade att ett behandlingsmässigt utnyttjande av
kollektivet enligt det mönster som angelts ovan knappast är att
räkna med på fängelser: „Community therapy in its classical
form is perhaps too unrealistic a model for the penal institution
which is expected to contain and control its inmates as well as
treat them“. Han tillfogar några ord som inte saknar sitt in-
tresse: „Such techniques perhaps constitute too big a challenge
and too big threat to established authoritarian methods of dis-
cipline, communications and decision-taking and to the establish-
ed roles of specialist and non-specialist staff alike“. Morrison
skulle förmodligen varit mindre reserverad, om prognosen gällt
fängelser, där demokratiseringsprocessen nått längre än i det
system han närmast haft i tankarna.

För egen del är jag tämligen övertygad om att det terapeutiska
sambället som behandlingsform vore värt och möjligt att pröva
i Sverige snart nog, från början kanske i något modifierad form.
Jag skulle gärna se att det skedde vid någon av anstalterna för
internerade.

Naturligtvis skulle både intagna och personal frivilligt gå in i
ett sådant försök. Båda parter skulle få söka sig dit, ungefär
som skett vid Grendon Underwood.

Ett försök av denna art kräver vissa förutsättningar. På en så-
dan anstalt eller specialavdelning bör intagna och personal till-
sammans helst inte uppgå till mer än 60—70 personer och i varje
fall inte överstiga 100-talet. Detta ungefärliga mått baseras på
utländska erfarenheter och bygger på principen att *en* ansvarig
ledare skall kunna upprätthålla kontakt med alla. Denne bör
vara behandlingsexpert, terapeutiskt kvalificerad och inriktad

---

²⁰) Morrison, R. L.: „Individualization and Involvement in Treatment
and Prevention“. Ingår som del i ett verk „Frontiers of Criminology“,
som väntas utkomma i London 1967.

psykiater eller psykolog²¹⁾ och utöver en god stab av vårdare och arbetsledare ha minst ett par terapeutiskt kvalificerade medarbetare vid sin sida.

Personal av alla kategorier som ingår i en terapeutisk verksamhet av denna art måste sovras under särskilt beaktande av deras förmåga att samarbeta med andra, att fungera i en arbetsform av „konferenstyp“ och att trivas med en demokratisk arbetsstil. Maxwell Jones fann, när han organiserade Belmont Hospital, att sjuksköterskor som trimmats på sjukhus med traditionell hierarkisk uppbyggnad var svåra att skola om och därmed olämpliga för hans „community“. Bortsett från ett par sköterskor för speciella medicinska uppgifter anställde han därför i stället som vårdare i regel yngre personer utan tidigare sjukhuspraktik, ofta kvinnliga socialstuderande. Anställningstiderna brukade inte omfatta mer än högst ett år. Den därav orsakade omsättningen på personal ansågs inte medföra några olägenheter. Både den lilla kärntruppen fast anställda och patienterna upplevde det tvärtom som en stimulans att kollektivet ständigt tillfördes nya deltagare inte bara på patient- utan även på personalsidan.

Byggnadsmässigt väsentligt är att på anstalten eller specialavdelningen finns en samlingslokal, trivsamt inredd och stor nog för att alla — intagna och personal — skall kunna träffas där till öppna samtalsmöten, „community-meetings“. Det bör också finnas dagrum och andra lokaler för gruppsittningar.²²⁾

²¹⁾ Frågan om psykologen vill in i en sådan roll diskuteras av Yngvar Løchen a. a., sid. 101 ff. Resonemanget som Løchen för hänför sig visserligen till ett givet mentalsjukhus men saknar inte relevans när det gäller psykologrollen i fängelset. Psykologen står f. n. utanför de dagliga administrativa plikterna. Han har ingen avdelning som han kan använda som ett terapeutiskt system. Psykologen bedriver sin terapi „anonymt“. Han behöver knappast riskera att bli utsatt för offentlig kritik, eftersom det är andra som ansvarar för ledningen av institutionen. Psykologen känner sig av och till frustrerad, när hans synpunkter inte vinner gehör. Ändring förutsätter en annan fördelning av ansvaret. Detta måste medföra att psykologen liksom läkaren/styresmannen blir en myndighetsperson och en långt mer offentlig person.

²²⁾ Det avgörande är alltså inte stor eller liten anstalt utan att man, när det gäller en större anstalt inom den här enheter stora nog att arbeta självständigt à la överläkaravdelningar på sjukhus. — Byggnation av anstalter borde planeras först sedan statsmakterna fattat principbeslut om målsättning för verksamheten och tagit ställning till vilken metodik, personaluppsättning, expertis osv denna kräver.

Se även Gill, Howard B: „Correctional Philosophy and architecture“. The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, 1962, nr 3, sid 312 ff. „To return treatable prisoners to a society in which men live in small family groups, in ordinary dwellings, under normal conditions affecting their basic needs of nourishment, work, play and other human relationship, we need to accustom them to the advant-

De bästa förutsättningarna att starta ett försök med det terapeutiska samhället på en fångvårdsanstalt vore troligen att en anstalt kunde „nollställas“, när försöket skulle ta sin början. Sannolikt vore det också möjligt att successivt omstrukturera en konventionellt fungerande fångvårdsanstalt till en som arbetar enligt det terapeutiska samhällets principer, även om man då måste vara beredd på motstånd. Under ett omställningsskede fick man efterhand försöka ge verksamheten en medveten terapeutisk inriktning på område efter område. „Community-meetings“ skulle dock troligen kunna introduceras redan från början. Enligt den erfarenhet vi samlat på interneringsanstalterna har öppna samtalsträffar rönt positivt intresse från de intagnas sida.

När man i försök att nyorientera den institutionella vårdformen mer och mer inriktar sig på att utnyttja *hela* kollektivet, intagna/patienter *och* personal av alla grader, skall ingen tro att det sker i någon ljusblå tro på allas uppgående i ett soligt brödraskap. Anstalten/sjukhuset som terapeutiskt samhälle blir tvärtom skådeplatsen för konflikter och spänningar dagligdags. Också på den traditionellt styrda anstalten finns allt detta men ofta under ytan. Inte ens det gamla stränga fängelset, „stillot“, hade annat än ett skenbart lugn. Det terapeutiska samhället vill något annat: ett öppet utspel, som betyder att man *vidgår verkligheten* i alla dess skiftningar men *låter den komma till tals* och är *beredd att förlopande och tillsammans bearbeta den*.

Men även ett sådant program har en begränsad räckvidd. Inte ens Belmont Hospital, som varit mönsterbildande i praktiskt förverkligande av det terapeutiska samhällets idé, har kunnat verka med osviktig fjärrstyrning av de utskrivna patienterna. En uppföljande vård efter anstaltsvistelsen måste tillkomma. Detta har starkt understrukits av Dr *Robert Rapaport* i hans redovisning av verksamheten på Belmont i det lysande verket „Community as Doctor“, London 1960. Behandlingen skall utgöra ett kontinuum — vård i och utom anstalt, för att använda den svenska brottsbalkens ord. Detta innebär bl. a. att den intagne under anstaltstiden står i kontakt med andra människor och lär sig att klara umgänget med dem. Ute i samhället kan han inte heller leva ensam men att där bli accepterad och klara medmänskliga relationer är oftast ännu svårare. På Belmont försökte man föregripa de problemen. Anhöriga och andra närstående var i möjligaste mån direkt inbegripna i behandlingen. Man tvekade inte heller att efter utskrivningen sammanföra dem som inga an-

---

ages of such living by confining them under similar conditions. This is the concept of the community prison — sometimes called the therapeutic community. It calls for a complete reorientation of our thinking about prison architecture!“

höriga hade med andra ensamstående utskrivna i en „Expatrients Club“. På åtskilliga håll, bl. a. i London, pågår försöksverksamhet av liknande slag för frigivna fångar. Sådan verksamhet bör kunna ge positiv utdelning, om den bedrivs under medverkan av kvalificerade krafter, som känner klientelet. *Sveri* fann det i sin ovan nämnda undersökning „sannolikt att klientelet har samma kamrater i som utanför anstalterna“. Att vidgå också den verkligheten måste vara mer konstruktivt än att blunda för den som så ofta sker när man ängsligt söker undvika att utskrivna ska träffas. Sanningen är ju den att de ändå råkas, om inte på samma arbetsplats eller i väntrummet hos skyddskonsulenten, så på gatan eller på „fiket“. Gatan och „fiket“ är inga erkända mötesplatser. Men sådana skulle kunna skapas. Varför t. ex. inte utnyttja väntrummen till detta? Var det inte i väntrummet hos en läkare gruppterapins vaggas stod?²³⁾

Gunnar Marnell.

---

²³⁾ Om nödvändigheten att redan under anstaltstiden uppmärksamma den kommande miljön, se Eriksson, Torsten: „Organisatoriska förutsättningar för en medicinsk, psykologisk och pedagogisk behandling av brottslingar“. NTFK 1/1952, sid. 40.

Problematiken vid behandlingen av den intagnes familj under dennes anstaltsvistelse har ingående belysts av Wulff Feldman i „Familjerådgivning og klientbehandling“. Munksgaard. Köpenhamn 1966.

Se vidare Säkerhetsanstaltsutredningen (SOU 1953: 33, sid. 70 ff), som bl. a. föreslog, att eftervården skall ledas av behandlingsteam på vederbörande anstalt — enligt förebild av Herstedvester m. fl. danska anstalter.